

Landskap: Småland Upptecknat av: Carl Wiking
 Härad: Uppvidinge, m. f. Adress: Furåkra, 2 Kråkmoåla
 Socken: Älgshult, m. f. Berättat av: Lundbrink, Nils Jansson
 Uppteckningsår: 1941 Född år 1811 i Älgshult, m. f.

Lektion IV: Arbetsfördelning och
Mångsyssleri.
Ämne: Smide.

Etn. IV: 1.

Vol: 1.

Sid: 1-18.

Härtill 2. Med teckningar

Vol: 2.

Sidor: 19-28.

teckn. s. 29-30.

Ämne: Smickeri.

Etn. IV: 2.

Berör ovan angivna ämne i
Lektion IV: Arbetsfördelning och
Mångsyssleri.

Skriv endast på denna sida!

1.)
Gunnar jag besvarar denna frå-
gelista. Eftersom jag mig att utgiva
varen gärna vill att man an-
ger tidsperioden då det uppteckna-
de ägt rum. Det är till största de-
len sägner, som har bevarats av
mig efter Hanssons fäder. Jag
utfäster tiden för det kända
till 1800-1875, men tillägger, att sam-
man minnas jag en del spår av
de gammaltida arketerna.

Eft. II: 1.

Lista N: 1. & 3. I gammal tid vara
de flesta av våra orkers bänder
smideskunniga, så pass mycket
att man kunde jämföra tillverka-
en behärlig ring till ett "oxok" eller
till ett "drägoke". Eller och skärpa
ett "spett" en grushacka eller och

2.)
svetsa samman länkar i en järn-
kedja, som brustit o.s.v. Detta var
ju i och för sig ingen stor smids-
konst, men det ^{hette} så, "Så ä näpet
& ha, & en vid behau, han varma
app en järnbit, utan & behäva
jämt & ständigt gå till byrmeden."
Men det fanns bönder, som utan att
vara yrkesmedel vara rätt så
skypa. T.ex. Min förbror Nils Jans-
son = (sagobesättaren sade, "Junga
är, när jag så väl, då va jag in-
tet sämre än jag kunde bursåla
mina äderskallar, såla ett spik
eller hacka när dom bleve slit-
na när vi bräta åker." Ols! Men
jag minnes från 1890. Särskildt två
mycket smidkunniga bönder i

3) vår Märket; nu ära dom båda döda
för cirka 30. år sen. Sen ene kette
Karl Petter Nilsson och varit ägar-
se till f.d. kronagården Jorckberg
i Kråksmålaracken. Oks! Han han-
de själu smicka helt sin arbets-
vagn eller sina kärlar bestå dom
i sin egen smedja och sedan
järströk han dom. Och det gjor-
de han så att smederna t.o.m.
sade, "Vi kunna med bästa vilja
inför göra det bättre än Karl Pet-
ter Nilsson i Jorckberg". Sen andre
var Lantbr. Berg i Kråksmåla kyr-
koby. Han var så skicklig att han
smidde nya yxor och liar åt
sig och sina vänner, "Och den,
som fick en av Bergs liar kunde

4.)
skatta mig lycklig" sade det. Nu tor-
de Högglärde fråga, "finnes det nu
någon bonde i Edra, som besit-
ter smideskunskap i nämnvärd
grad? Hörtill svaras att jag kan
påminna mig blott en. Det är
den, duktige Lantbr: Ludvig
Jönsson i Björkebo, Högglär-
sacken. Han är vad jag kan
säga min "syssling". Alltså kan
han till sagoberättaren min
Farbror Nils. Han har öppnat
sig å gården smedja och smic-
klareverkstad i kombination,
en fin Bandsmedja. Jönsson
som är 44 år gammal kunnar
kar själv sina kälkar, består
och Hjärstryker dem, och gör etc

5.)

ACC. N:R. M. 7800:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gott arbete. En händelse kan näm-
nas, som timmade för 15 år sedan.
P. f. d. Kronofors glasbruk i Ålg-
hultssacken bodde en skick-
lig yrkessmed, som hette "Iven
Madig" och smidde tillika åt
glasbruket. Han hade hemköpt
ett medelstort men fint smed-
städ, men tyckte det var i min-
sta laget för sin smedja, så
han köpte sig ett större. Då sän-
de han bud till Johansson om
han ville köpa stället för 60 kr.
Johansson reste dit med häst-
skjuts. När han framkom var
det vi solvtiden på dagen så
Madig och hans söner skulle
spisa middag. Madig skulle smet-

6.)
sa samman "Pipnarens" med pi-
pora åt glasbruket." S. v. s. nedre,
utvidgade delen av de pipor,
som glasblåsarna gagnade
när som blåste valnar till fön-
sterglas. Det var ett snide, som
krävde en skicklig smed för-
måga. Mådig sade till Johansson
"Vill Johansson kvietta okäntligt
samman pipan och denne nava-
ren, så får han städet, det lovar
jag i flera vittnes närvaro." Jo-
hansson svarade "Jag tänker
köpa städet och betala kantsamt,
för pengar fattas inget mig och
Johansson var och är mäkta
rik. Smeden gick in och åt. När
han kom ut var arbetet o-

kländerligt gjort, när Modig pyra-
de det. Så sade smeden; "detta frad-
de jag insett Yonsson om, jag högg
kammaren i becket, så han fört-
rade, nu lyfter vi städet på din
skjuts, så du får resa hem, antag-
ligen förtjänner du väl mitt stör-
sta ställe härnäst." Så lyfte
Modig och Yonsson upp stä-
det på skjutsen och Yonsson
reste hem till Björkeby, och stä-
det tjänstgör i hans smedja ännu
för kammarens släkte. —
Nu det uppteckade framgår att
bönderna i gamla till hade
egna smedjor, men t.ex. i fö-
lelseby prästhuset i Råghults-
ken var det så att de pyra

8.)

ACC. N:R. M. 7800:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bänderna i krakshults vestregård
hade sin egen koparsmedja. Likaså
var det ja i krakshults östregård.
Men utanför byn låg en s.k.
Byrmed; här hade ett litet by, så
här hade ko och gris. Här smid-
de viktigare saker åt bönderna,
som då inbete själva kunde
smida och var "yrkesmed." Den
siste av dessa smeder i Krakshult
hette Gustav Persson allmänt kal-
lad "Smid = Järre." Det var vid
tiden 1845, berättade min fader.
Dessa bandsmedjor vola på
och enkla i olika pråkär. Som
voro oppfödda av barkat rund-
timmer i korsbygg. Sant torvat.
Sörren låg och gick i "gånåsar."

2)
Fönster saknades, men på gaveln
mitt emot dörken var en liten
skjutlucka över "Fjlvänken." Kär-
an grästen och lera var jämte bläs-
ter (blåsbälg vid ena långsidan.
Den sitta av dessa gamla alpida
bandsmedjor vidmaktskälles till
omkring 1920. Och var i byn Bar-
kebo, Kråksmåla racken. Smed-
jans yttre se teckning n: 16. och smed-
jans inre, se teckning n: 17. —
Anställda arbetade icke för en
jämna i bandsmedjan, men
om smedjan var i så pass gott
skick att yrkesmeden kunde ar-
beta där, så lät han sig leja för
kost och dagpenning, och med-
förde då åtskilliga verktyg, sam-

10.)

ACC. N:R. M. 7800:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

voro behärliga, men saknade de
bandens smedja. Så kunde han
där bestå en vagn eller ett par käl-
kar o.s.v. Banden fick då hålla kol
och även "slägga" då så behövdes.
"Slägga" = (Med stor hammare hjäl-
pa smeden uträcka de grövre jär-
nen, ty man hade den tiden ej st.
"elektrisk-fjäderhammare".) Sen-
skam fick banden "Ira bälgen"
= (Ira blästern.) Förklaring öfver teck-
ning n:o 17. 1.-1. Paket av smedjans in-
re. 2.-2. Hården av lera och gråsten.
3. Blästern = (Blåsbälgen) i sin ställ-
ning. 4. Det gammaltida städet pla-
cerat i "smideskubben". 5. Filbränk
med skruvstycke. 6. Jordgälv;
Obs! Ty gälvet var blott av jord.

17.)

ACC. N:R. M. 7800 : 11.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Obs! Jag skall nu närmast appre-
ciera en gammaltida, mångkun-
sig, yrkesmed, som plägade gå
till bländerna och smida. Han het-
te "Carl Jonas" och levde vid tiden 1860.
samt hade stuga och smedja vid
"Spinkabacken" i gamla Kalmars-
Ekens landsvägen i kråksmåla-
rocken. Smeden var ogift och
bodde ensam i sin stuga. En
dag fick han bud, att gå till den
närbelägna byn Thämskult och
åt en storbanke bestå seumers ar-
betsvagn. Smeden lade åtskilliga
verktyg i en korg tog korgen
och gick till banken. Sär skulle
han tillika hava kost och sagpen-
ning. Smeden ville alltid hava

12.)

ACC. N.R. M. 7800 : 12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

en "Matsup". Setta visste banden,
men häckte jag ska dräva med med
Carl Jonas. Så gick han mat och en
stor vattensup. Carl Jonas tog vatten-
suppen, och sade, "Sen drycken han
drar starka verk." Så åt han opp
maten, gick opp i smedjan och
ryckte loss bläskern och vände
den bakfram vid hånden. Sen skrev
han med en kritbit på bläskern
"Blås med röven Banddjävul!"
Tag sina verktyg och gick hem. Ban-
den gick på kvällen gå till smeden
och förranades med honom medelst
hans dagpenning 1,50. En kaka bröd,
1 skålpund fläsk och 1 halvstopp
brännvin, och därtill en sup till
maten. Sen bestog smeden vagnen

hitt bandens fulla belågenhet ef-
ter att först lagat blästern. —
Så förstå vi att bänderna leg-
de yrkesmeder för sådana arbe-
ten, som som intet själva kunde
smida, men det fanns bänder, som
intet kunde smida och som ägde
ingen smedja, utan måste i allt
smida anförtra sig åt yrkesme-
den. — Som redan upptecknat,
så fanns hos oss yrkesmeder
samma vara dels självbändiga, dels
anställda. Anställda vara s. k. "her-
regårdsmeder. På dessa höll her-
gården smedja, bläster, städ och skruv-
stycke, men övriga verktyg fick
smeden själv hålla. Ty när han ej
hade smide på gården, så smide

14.)

ACC. NR. M. 7800 : 14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

han åt bänder och rem, som behö-
de; Obs! Men gick aldrig bort, utan
var hemma vid sin anställda
sja. Kol fick smeden hålla själv
även till gårdens smide, men fick
hugget och framkört kol och fick
en kolbatter i smedjans värtel
av Herregårdens ägare, men fick
smeden själv kola eller laga sig
en kolare. Obs! Men kol gagnades
ej den tiden till smide utan helt
björkkol. Vidare fick smeden egen
stuga, av gården, om 2. rum och
kök, samt vedbrand, men fick
själv hugga veden och framköra
den med gårdens egna dragare.
Särskilt fähus, samt sammar och
vinterfäda till en ko och nio

15.)

ACC. N:R. M. 7800:15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ra får, men fick själv berga fod-
ret till djuren på gårdens ägor. S-
ven hade smeden rätt skorpa-
latisåker, så han även kunde
föda en gris. För dessa inuata-
ra förmåner erlade smeden till
gården en viss årlig skatt, som
han smidde för ätt gårdens ägare.
Behände gården mera smide än
vad skatten beläpte sig till, så fick
smeden därför helst råg, som han
fick frött malen vid gårdens kvarn.
Men smeden måste, givetvis till-
predställa gårdens smidesbehov först
så utomstående unga tillika ho-
nom i andra hand. Dessa smeder
voro "hängkunniga" i sitt yrke var-
för hörde att dom skulle kunna

16.)
smida "Skor och säm till hästar och
olar och ska dam vid behov."
Så var det på godslen Flatehult
och Hirseshult i kråksmåla socken
sammanledes på Godslen Koppgård
och Flöthult i Alkults socken
vid tiden 1800.-1875. och ^{senare} före den tiden.
— Den andre kategorien yrkesmede-
vare en annan grupp, som tillika
på 1850. talet sökte plattser, som
mjölnare av bönderna eller och
herregårdar byggda fullkvarnar.
Sär finga dam 1/3 av all fullvärd för
dam "Mol." Sär till mjölnarstuga, ved-
brand, potatistand, samt sammar
och vinterfäda till en ka. Men
detta räckte intet för smedens be-
hov, som vanligen hade familj.

18)
ACC. N:R. M. 7800:17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sådana byggde sig egen smedja
i kvarnens närhet, så där kunde
de tillgodagöra sig vattenkraft
till en räckhammare, inne i
smedjan; som drevs av ett litet
vattenhjul. Detta sparade mycket
arbetskraft. På måla var bästa för-
tjänsten på höstarna till framåt jul;
men den minskades böndernas kö-
desförråd. Så måste smedjan er-
sätta kvarnen åt smeden, som då
på eftervintern smidde avsevärt
mera. Dessa smeder voro mångkun-
niga; men på eftervintern och
våren inriktade dom sig speci-
ellt på att "smida Lias". Då dom
kunde smida upp till 500 styck
i sina små smedjor på så sätt;

av sin
vare.
i vara
driftka-
inköpa
sålde
der ha-
rkarna
om
tjänsten
u. En på-
res hette
ende & h.m.
udshults-
ullkvarn.
och sålde
land. Det
smeder.

1.)

Vol: L. Snickeri.

ACC. N:R. M. 7800:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Stn. IV. 2.

Det var med våra gammaltida
bänders kunnighet i snickeri
ungefär, som i föregående be-
skrivna snide. Framliga
vora rätt så hjälpligt styva
andra, så som kunde snicka
det behöväligaste i jordbruksverk-
tyger, men andra vora så a-
kunniga att som knappast
kunde forma en "figge" (= kil) som
gick att slå in i en morsa" som
ett gammalt folkuttryck lyder.
Minst av allt behöfde en gam-
maltida bande kunna snicka
räfsa, liarve, dräg, ärder och
harv. Ty att laga för allt ville
intet pengarna räcka till var-
ken i gammal tid eller nutid.

L.)

ACC. N:R. M. 7800:20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sär till må sägas att om pengarna räckt, så hade behöfliga saker måst hemarbetas, ty det fanns inget fabriksarbete att få hålla. Låt mig anföra några exempel från mina närmarste fäder. Jagoberättaren farbror Nils var rätt så duktig i snide, men i snickeri var han klen. Vål tillverkade han röpa, liarve och strög men skulle han hava mytt änder eller träpinnaکارu eller syngkärre, då måste han laga någong, som kunde snicka dessa saker, annars vart han bet. Jag skall påminna om en händelse från den tid jag knappast var 17-år, omkring 1877, kort före farbrors

död. Det var på eftermiddagen
en regneriad. Farbror behövde
en syngeskärpa omkring 3. kunnost
rymd och hade lagat till virke,
som var stort och passande. Han
ville lagt grannbanden Nils Traks-
son, men jag bad farbror att få
snicka härran, och jag gjorde
det också till farbror och även
grannbandens belägenhet. Så sa-
de farbror; "då trodde jag dej in-
te om, men si du men lille has-
bror Traks lag i dej." "Bro Trak" sär-
med åsyftade han min fader,
som dött 1889 och givetvis var
farbrors bröder. så gav farbror mig
8 kr. till marknadspengar. "Sä ska
du ha för du å dokter," ja, farbror

var god mot mig. kanske det är
därför till en del jag minnes honom
så väl. I trä har jag varit rätt på
duktigt, men min smideskonst har
inte sträckt sig längre än till att
skärpa skubborrar, spett och kopsar;
det lärde jag av smeden Kojälmas
Storm då jag var rallare på Ny-
näsbanden och det har jag haft
god nytta utav. - Tänker jag ä-
ter på min far, Lantbr. Erik
Jansson, så vart han duktig smic-
kare, och hade en liten "Smickare-
stova" på gården, och fin hyvel-
bänk och många verktyg efter
dåtida behov. Far smickade bål, kran
gjorde vid behov röfsor, liarven,
skufflar, ärder, karvor, m. m. Han

5.)
snickade sina kärlkar och vagnar
i unga år och hade själu gjort
sin h. k. "Pkvagn"; som råkade till
"Körkvagn" i hela hans barnhet.
Obs! Men smidde såg jag aldrig för
göra. — Se bänder, som i riket "ha-
de nok Hännalaj i prä" måste
legga för allt sitt snicke, för så-
vitt han ej hade någon vuxen
sann, som var släpdkunnig;
eller i sin tjänst någon släpdkun-
nig dräng. Obs! Liksom det i gam-
mal tid fanns bysmed, så fanns
det och en bysnickare; som ha-
de ett litet torp å bändernas ä-
gor där han födde en ko, gris och
många får. Rättsgörelsen för det
lilla torpet var att snicka å bän-

6.)

ACC. N:R. M. 7800:24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lerna, men han kunde även vid
behov hjälpa dom slå eller praska
det hände och att soldaten eller
husaren var snickarkunnig och
på vinbrarna snickade åt bän-
derna. Dessa s. k. Byrnickare voro
Mångkunniga i snickeri. Förutom
det att dom kunde tillverka
diverse jordbruksredskap, så sic-
kade dom bord, stolar, sängar
m. m. Nu tillverkade dom "lagg-
kärl". Gunga riksnämnda roten
gj. åt i snickarens anläggning
så försälde han dessa kärl på
marknader. — Hos sannliga
bönder funnas slädbod på
gården, men oftast voro då dessa
bönder själva slädkunniga.

Vad yrkesnickarna betröffar, så
när som snickade möbler ville
som helst vara hemma i sin e-
gen verkstad an den orsaken,
att som där hade bättre hyvel-
bänk, därtill "limpranna och en
massa limbvingar," vilket tillnäm-
da hade varit skrymmande
att föra med sig i gårdarna. Så
när en kunde ville ha någon
möbel snickad, så fick han kä-
ra virket i regel till snickar-
rens hem. — En annan sorts nic-
kare vara vagnmakare. Som som
vora verkligen skickliga i att till-
verka finare äkvagnar och skrin-
dor, som vora i det många. Vid
tiden 1870, fanns blott 2 kvar i våra

8.)

ACC. NR. M. 7800:26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

orter. Den ene var "Jon Andersson"
från byn Ryd i Högshults socken,
den andre var "Per Magnusson"
från Måda i Högshults socken, häls-
mar-län. Som vora sällan hem-
ma. Som kunde på stundam va-
ra borta 3-4 mil från hemmet
och snicka i gårdarna. Man mäs-
ke komma där med skjuts och
deras stora verkstat knicka. Kun-
na till byn arbetade där åt flera
bönder och vora då alltså i den
bästa "Snickarstovan." De vora spe-
cialister och berömda, som hette
"Mäster." Som målade och klädde
och stoppade sina vagnar fint
och bra. Som skulle och hava e-
get bord och bättre kost än den,

2.)

ACC. N:R. M. 7800:27.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som dagligen gagnades i bond-
hemmen. Men vid tiden 1845. Efter
storindustriens genombrott i vårt
land, så övertog fabriker även
denna industri, särskilt från Skå-
ne förslades dessa åkdrar till väx-
jä vintermarna och såddes i
mängd, och hantverksverken tog
slut. — Obs! Dessa sistnämnda voro
yrkesmän, som ej hade annat ar-
bete bredvid. — Låt oss se huru
det var på våra hersegårdar vid
benämnda tiden. Där var anställd
gårdssnickare, som hade mat
och dagpenning. Där var och en
präktig slöjdbad med eldstad.
Gården bestod alla snickeri-
verktygerna. Senne snickare.

10.)

ACC. N:R. M. 7800:28.

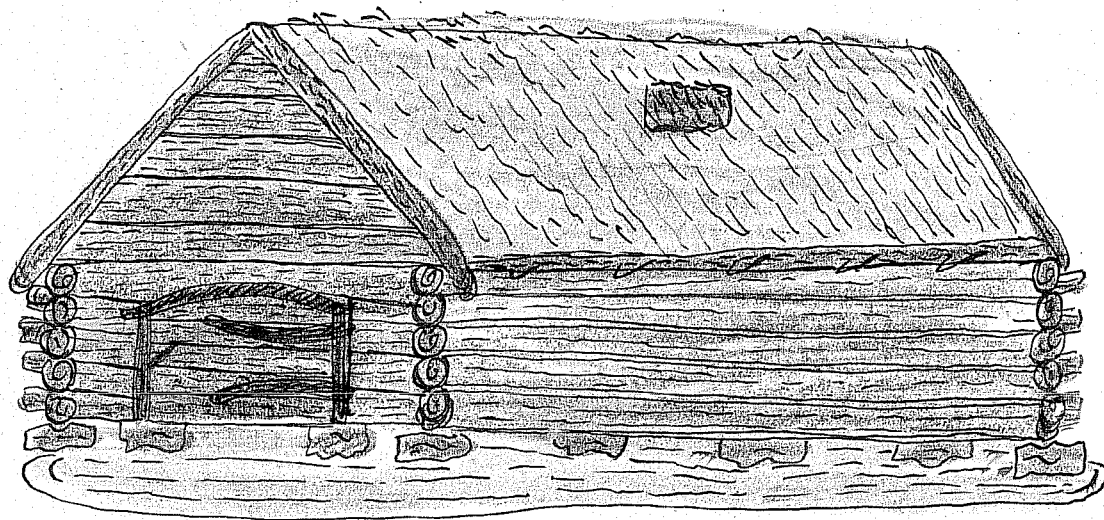
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

måste kunna tillverka "litet av var-
je" det förstås vara Mångkunnig. Han
tillverkade för gårdens behöf, ti-
arven, räfnor, årder, harvar, köl-
kar, drögar, arbetswagnar, läc-
kar och reparesade det gamla,
men snickade inga möbler.
Han hade fullt arbete vid en
stor herregård; ty där måste
alltid finnas på lager. Obs! Var
gårdssnickaren gift, så kunde
han ha ett litet eget hem i her-
regårdens ägor. Så höll han sig
själu med kost och logi. Så hade
han ka, gris och stor potatisåker.
För köfodret och akern snicka-
de han till en överenskommen sum-
ma åt Gården; resten likviderades i
pengar eller spannamål.

N. 7800:29.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

N° 16. Gamnaltida bordsmedja frånbyn Barkbo,
Kräksmåla socken, m. f.

ACC. N:o

M. 7800:30.

Landskap:

Småland.

Upptecknat av:

Earl Wikberg

Härad:

Uppsvidinge, m. f.

Adress:

Furåkra Kråksmåla

Socken:

Moghult, m. f.

Berättat av:

Lantbr: Nils Jansson.

Uppteckningsår:

1941

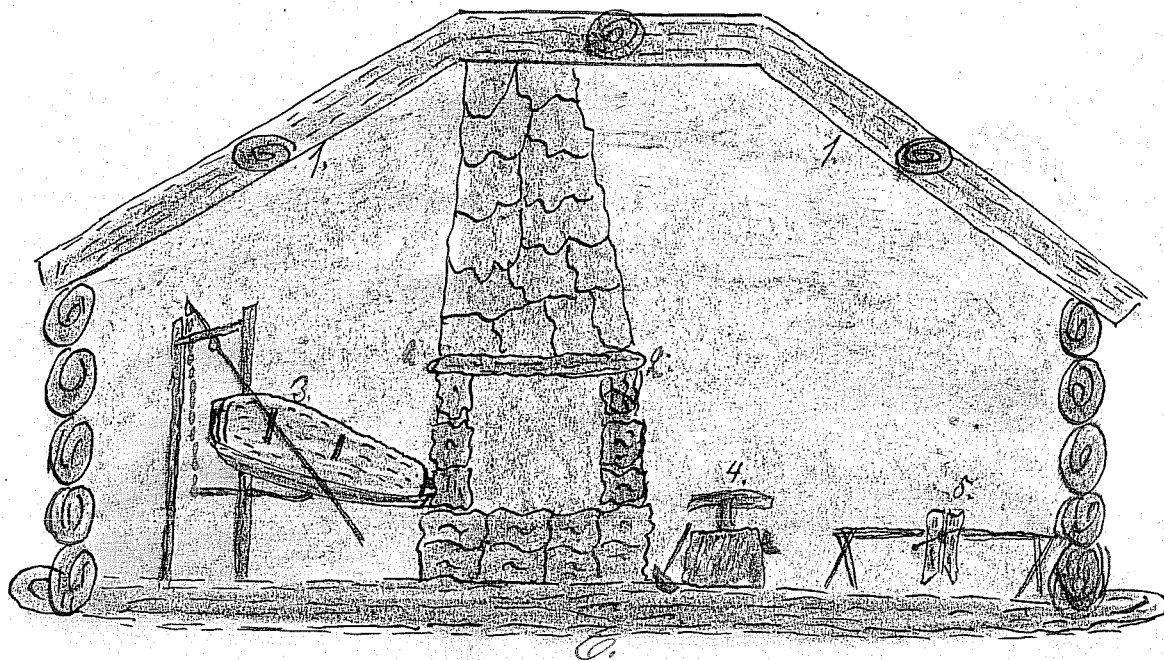
Född år

1871

i Moghult socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

N:o 17. Set inre av den gamla Bepmedjan.

Skriv endast på denna sida!